

Uz 100. obljetnicu rođenja i 10. obljetnicu smrti: Mirjana Gross (1922. – 2012.)

Mirjana Gross (iz ostavštine Mirjane Gross, FFZg)

Ove (2022.) godine navršava se stota obljetnica rođenja i deseta obljetnica smrti istaknute hrvatske povjesničarke Mirjane Gross. Ovim radom osvrnut ćemo se na njezin život i djelovanje. Budući da naš časopis *Pro tempore* nije izlazio od 2011. do 2015, za profesoricu Gross nije napisan nikakav nekrolog u trenutku njezine smrti. U dvobroju 2016. godine (10-11) Filip i Nikolina Šimetin Šegvić napisali su nekrolog.¹ Drugi dio dvobroja bio je, može se reći, posvećen Jaroslavu Šidaku, povodom obljetnice smrti, Reneu Lovrenčiću i Mirjani Gross.² U 17. broju ponovno ćemo velikoj hrvatskoj povjesničarki posvetiti malo prostora unutar rubrike *Necrologia et memorabilia*. Držim da su

¹ Vidi Filip i Nikolina Šimetin Šegvić, „Prema hrvatskoj modernoj historiografiji U spomen Mirjani Gross (1922.-2012.),“ *Pro tempore* 10-11.

² Vidi Redakcija časopisa studenata povijesti *Pro tempore*, „Redakcijski uvodnik – Posvećeno Jaroslavu Šidaku, Reneu Lovrenčiću i Mirjani Gross,“ *Pro tempore* 10-11.

ovogodišnje okrugle obljetnice i više nego dobra prilika za to. Osvrnut ćemo se na neke događaje iz njezina privatnog života koje su, po njezinim riječima, utjecale na to da se „liječi“ poviješću.

Također, spomenut ćemo neke naslove koji se još uvijek koriste kao temeljno štivo na mnogim kolegijima našega studija. Sjećam se nekih od prvih predavanja u A-202, tj. Dvorani Mirjane Gross u kojoj su izloženi plakati s izložbe *Mirjana Gross – Povjesničarka posebnog kova*. Vjerujem da su plakati posljednjih godina, u počecima studentskih dana, mnogima odvlačili pozornost sa same nastave i neprestano ih tjeroali da posežu za mobitelom te da pretražuje tko je ta osoba i što je ona toliko važno napravila da se fakultetska predavaonica nazove njezinim imenom.³

Mirjana Gross rođena je u Zagrebu 22. svibnja 1922. Majka joj je bila Ella Deutsch, a otac Mavro Gross – trgovac i vlasnik staklane.⁴ Završila je I. žensku realnu gimnaziju 1940. u sjeni Drugoga svjetskog rata. Ujesen iste godine upisala je studij medicine. Stvaranje marionetske NDH i uvođenje rasnih zakona primoralo ju je da napusti započeti studij. Budući da je bila židovskog porijekla, bila je prisiljena skrivati se, zajedno sa svojom obitelji, u jednome malenom selu blizu granice s današnjom Slovenijom. Uhapšena je u listopadu 1943. te je nekoliko mjeseci provela u zatvoru, a u prosincu iste godine deportirana je, zajedno sa svojom majkom, u ženski koncentracijski logor Ravensbrück, gdje je bila prisiljena na robovski rad proizvodnje dijelova za bombe. Njezin otac odveden je u logor Buchenwald, a tamo je i umro 1944. U logoru je ostala sve do nekoliko dana prije kapitulacije Trećeg Reicha.⁵ Imala je samo četrdeset kilograma. Ujesen 1945, s teškim oblikom tuberkuloze, vratila se u oslobođeni Zagreb. Šokovi nacističkog logora nisu bili dovoljni. Već 1948. morala se suočiti s nesretnim slučajem pogibije zaručnika Stanka Topola. U kući njegove obitelji skrivala se početkom Drugoga svjetskog rata.⁶ Oko dvije godine radila je u Ministarstvu socijalne politike i Ministarstvu prosvjete, a nakon toga upisuje povijest i diplomira 1951.⁷

Zaposlena je kao asistentica na Historijskom institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1951. sa zadaćom sistematiziranja arhivske građe, ali se brzo okrenula istraživanjima koja su joj, uz pisanje, bila osloncem

³ Koliko mi je poznato, tek nekoliko predavaonica nosi nazive istaknutih djelatnika Fakulteta. A-126 dvorana je istaknutog povjesničara umjetnosti Grge Gamulina, A001 dvorana je etnologa Branimira Bratanića te A-229 dvorana Ramira Bujasa, utemeljitelja studija psihologije. Vjerojatno to dovoljno govori o značaju Mirjane Gross. Druge dvorane koje imaju ime, ali ne djelatnika fakulteta, su dvorana Martina Kukučina i dvorana Tarasa Ševčenka.

⁴ Virtualna izložba Filozofskog fakulteta, Mirjana Gross – povjesničarka posebnog kova, <https://web2020.ffzg.unizg.hr/virtualne-izlozbe/> (posjet 1.6.2022).

⁵ Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross,“ u *Zbornik Mirjane Gross*, ur. Neven Budak et al. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1999), 9.

⁶ Darko Hudelist, „Moja sjećanja na Mirjanu Gross,“ *Darko Hudelist, novinar i publicist - osobne stranice*, <http://darkohudelist.eu/det.php?id=17> (posjet 1.6.2022).

⁷ Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross,“ 9.

da *proživi svoj vijek u razmjerno normalnom psihičkom stanju*. Od 1958. radila je kao asistentica na Katedri za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu kod prof. dr. Jaroslava Šidaka. Iste je godine i doktorirala s temom *Uloga socijalne demokracije u političkom životu 1890-1905*.⁸ Iako je već 1954. predala disertaciju, tadašnji mentor, prof. dr. Vaso Bogdanov, potrgao ju je – navodno zbog pretankog papira, i zbog toga završio na Disciplinskom sudu Sveučilišta.⁹ Njezin znanstveni rad usmjeravao je prof. dr. Jaroslav Šidak. U zvanje docentice izabrana je 1961, izvanredne profesorice 1964. i u zvanje redovite profesorice 1971. Dok je predstojnik Katedre za hrvatsku povijest bio prof. dr. Jaroslav Šidak predavala je hrvatsku povijest kraja 19. stoljeća i početka 20. stoljeća, a nakon njegova odlaska u mirovinu, i hrvatsku povijest nakon 1848.¹⁰ Od 1965. do 1975. bila je predsjednica Povijesnog društva Hrvatske, od 1965. do 1967. pročelnica Odsjeka za povijest, od 1970. do 1972. obnašala je dužnost prodekanice Filozofskog fakulteta, a od 1974. do 1978. bila je predsjednica Savjeta odjela za povijest, povijest umjetnosti, arheologiju i etnologiju Filozofskog fakulteta. U mirovinu je, na vlastiti zahtjev, otišla 1982.¹¹ Čini se da je o tome razmišljala neko vrijeme. *Kad sam jednom bila u Beču, otišla sam u katedralu. Tu sam ostala nekoliko sati u tišini i miru. Odlučila sam čvrsto da ću otići u mirovinu čim steknem prvi uvjet, i drugo, isto tako čvrsto, da ću se iščlaniti iz Partije. I učinila sam i jedno i drugo da mogu mirno raditi*.¹² Vrijeme nakon umirovljenja ujedno je i vrijeme njezine najveće znanstvene produkcije.¹³ Koliko su je istraživački rad i pisanje obuzimali svjedoči činjenica da je prihvatila nove tehnologije i računalo. *Ako to ne svladam, neću moći ništa raditi. A ja raditi želim, moram. Pa što mi drugo preostaje*. Sa sedamdeset godina uključila se u rad Povijesnog društva Otium koje se bavilo poviješću svakodnevice i izdavalo istoimeni časopis.¹⁴

Predavala je na sveučilištima u Beču, Berlinu, Leipzigu, Rostocku, Pragu, Trstu, Brnu, Mainzu, Londonu, Kölnu, Oxfordu, Parizu, Klagenfurtu, Budimpešti, Ljubljani, zatim na američkim sveučilištima Virginia, pa u Houstonu, Berkleyju, Stanfordu, Santa Barbari, Los Angelesu, Seattlu, Madisonu, Yaleu, i drugdje.¹⁵

Nakon Drugoga svjetskog rata i uspostave komunističke Jugoslavije, stariji profesori povijesti sa zagrebačkog Sveučilišta bili su neskloni ideologiji,

⁸ Isto, 10.

⁹ Virtualna izložba.

¹⁰ Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross,“ 10.

¹¹ Virtualna izložba.

¹² Mato Artuković, „Mirjana Mirjam Gross (1922-2012),“ *Scrinia Slavonica* 12/1 (2012): 371.

¹³ Vidi Mario Strecha, „Bibliografija radova prof. dr. Mirjane Gross,“ u *Zbornik Mirjane Gross*, ur. Neven Budak et al. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1999).

¹⁴ Damir Agičić, „In memoriam Mirjana Gross (1922.–2012.),“ *Časopis za suvremenu povijest* 44/3 (2012): 757-758.

¹⁵ Virtualna izložba.

a mladi, tada upravo zaposleni, unosili su malo marksističkoga duha. S vremenom je hrvatska historiografija skrenula prema ekonomskoj, ali i socijalnoj historiji. Međutim, promjena se u metodološkom smislu nije dogodila. Tradicionalna historiografija zadržala je kontinuitet, ali sa širenjem na neka druga polja. Njezina odlika u tom je periodu, nažalost, i samoizolacija.¹⁶

Mirjana Gross u predgovoru drugom, nepromijenjenom, izdanju *Suvremene historiografije* navela je da je bila odgojena u duhu tradicionalne znanstvene historije, ali se svakako zanimala za značaj profesionalne historije u Zapadnoj Europi.¹⁷ Upravo je ona zaslužna za uvođenje *nove historije* u hrvatsku historiografiju. Ne može se sa sigurnošću reći koliko su u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji, bili poznati *Anali* i analisti. S njihovim radom hrvatsku historiografiju upoznala je upravo Gross, nakon što je sudjelovala na Desetome međunarodnom kongresu povjesničara u Rimu 1955. Odsjek za povijest se 1957. pretplatio na časopis, ali zbog slabog poznavanja francuskog jezika i zaostalosti za historiografskim trendovima u Europi i svijetu, a poglavito u Francuskoj, može se pretpostaviti da časopis nije bio osobito čitan.¹⁸ Dakle, po povratku iz Rima, Mirjana Gross propagirala je *novu historiju*, a 1964. zbog njezina zalaganja uveden je kolegij *Uvod u historiju*, kasnije nazvan *Metodologija historije*, a sastojao se od pregleda povijesti historiografije i metodologije povijesne znanosti. Danas su to kolegiji petog i šestog semestra preddiplomskog studija povijesti – *Povijest historiografije* i *Suvremena historiografija-teorije i metode*. Napisala je i knjigu *Historijska znanost*, objavljenu 1976, koju su marksistički povjesničari kritizirali zbog tobože *buržoaskog* pristupa.¹⁹ Ušla je u višegodišnju raspravu sa srpskim povjesničarom Branislavom Đurđevom čiji su istupi nakraju ipak ocijenjeni kao puki seksistički i paternalistički ekcesi.²⁰ Drugo izdanje *Historijske znanosti* objavljeno je 1980, a treća prerada objavljena je 1996. i naslovljena kao *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća i traganja*.²¹ I danas je temeljna literatura teorijskih predmeta na trećoj godini preddiplomskog studija povijesti. S pravom je se može nazivati glavnim promotorom škole *Anala* i njihovih ideja u hrvatskoj historiografiji.²²

Koautorica je, zajedno s Jaroslavom Šidakom, Igorom Karamanom i Dragovanom Šepićem, knjige *Povijest hrvatskog naroda od 1860. do 1914.* koja je do danas obvezna literatura na kolegiju *Hrvatska povijest 19. stoljeća*. Popularno zvana *žuta knjiga* danas nije baš izrazito omiljena, što zbog sitnog fonta, ali i za današnje studente malo kompliciranijeg stila pisanja. Ipak, ona, najsa-

¹⁶ Neven Budak, „Anali u hrvatskoj historiografiji,“ u *Zbornik Mirjane Gross*, ur. Neven Budak et al. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1999), 460-461.

¹⁷ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, drugo izdanje (Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest, 2001), 10.

¹⁸ Budak, „Anali u hrvatskoj historiografiji,“ 461.

¹⁹ Isto, 462.

²⁰ Oto Luthar, *Majstori i muze*, preveo Edo Fičor (Zagreb: Naklada MD, 2002), 111.

²¹ Budak, „Anali u hrvatskoj historiografiji,“ 462.

²² Isto.

žetije rečeno, ostaje kanonska i nezaobilazna. Zanimljivo je primijetiti koliko se i znanstveni jezik promijenio. Studentima je vjerojatno prihvatljivija knjiga *Prema hrvatskome građanskom društvu: Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća* koju je Gross napisala u koautorstvu s Agnezom Szabo. Svojevremeno revolucionarna knjiga *Društveni razvoj u Hrvatskoj* i danas plijeni pažnju i redovito se koristi u nastavi.

Sedamdesetih godina Gross je definirala svoje istraživačke projekte. Prvi je ideologija Stranke prava. *Povijest pravaške ideologije* objavila je 1973, a knjiga je obuhvatila razdoblje od 1850-ih do Prvoga svjetskog rata. Pravaštvo je prikazala kao europsku romantičarsku nacionalnu ideologiju čime je obratila pozornost na uključenost kretanja u Hrvatskoj u širi europski okvir. Dvanaest godina kasnije uslijedila je monografija *Počeci moderne Hrvatske u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji*.²³ Kruna njezine karijere zasigurno je na preko osam stotina stranica napisana studija *Izvorno pravaštvo*, objavljena 2000. godine. Prvotno od izdavača zamišljena kao drugo izdanje *Povijesti pravaške ideologije*, *Izvorno pravaštvo* nova je sinteza pravaške ideologije u koju je Mirjana Gross uvrstila rezultate svojih istraživanja nakon 1973. U predgovoru je, možemo reći u svom stilu, istaknula: *Budući da živim u sredini u kojoj mnogi pisci povijesnih tema radikalno mijenjaju svoja mišljenja prilagođavajući ih političkim preobrazbama, moram istaknuti da to kod mene nije slučaj. Moja ocjena pravaštva prije dvadeset i pet godina i danas ostala je ista, samo sam sada pojedina pitanja obradila temeljitije i s mnogo više podataka. (...) Obavila sam istraživanje na temelju određenoga standarda svojega 'zanata' s ciljem sustavnoga izlaganja obavijesti o prošlim pojavama, a ne prikupljanja podataka koji bi se mogli aranžirati radi opravdanja neke suvremene ideologije. (...) Mi povjesničari i povjesničarke znamo s jedne strane više od prošlih generacija, jer je njima nepoznata budućnost naša prošlost, a s druge strane znamo manje, jer mnoge veze i odnosi u njihovim životima nisu ostavili tragova. Teško je razumjeti držanje i usmjerenje ljudi velikim dijelom uvjetovanih i ograničenih vlastitim vremenom, pa je i moj pokušaj u tom pravcu uzbudljiva pustolovina.*²⁴

Sve njezine knjige dobile su nagradu u zemlji, a 1988. dobila je austrijsku nagradu *Anton Gindely* za knjigu *Počeci moderne Hrvatske*. Tad je nagrada prvi put dodijeljena za knjigu na nenjemačkom jeziku. Austrijski predsjednik godine 1992. dodijelio joj je orden za znanost i umjetnost I. razreda, a 1999. Češka akademija znanosti odlikovala ju je medaljom *Josef Hlavka*.²⁵

Za peti broj našeg časopisa *Pro tempore* Mirjana Gross pristala je na intervju s Tomislavom Šušakom. U dubokoj starosti, točnije u osamdeset i šestoj godini života, nije htjela iznositi mišljenje o svom radu već je kolegi Šušaku skromno odgovorila: *O značenju moga prinosa hrvatskoj historiografiji ne mogu, naravno, ništa reći. To je stvar procjene mojih nasljednika i nasljednica u tegobnom istraživačkom poslu, a i određene intelektualne sredine koja se dosada zanimala za rezultate moga istraživanja.* Na posljednje pitanje, koju bi

²³ Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross,“ 12, 13.

²⁴ Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000), 9-12.

²⁵ Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross,“ 14, 16.

historiografsku školu mladi studenti trebali slijediti, rekla je: *Ne mogu Vam preporučiti neku 'školu' koju biste trebali 'slijediti'. Da ste me to pitali prije tri-desetak godina odmah bih vam rekla 'analisti'. No kao što sam napisala u svojoj knjizi o suvremenoj historiografiji, danas takav savjet nije moguć zbog brojnosti struja i opsežnoga diskursa s različitim mišljenjima. Mogu dati samo savjet da bi trebalo upoznati kretanja u suvremenoj historiografiji (a za to treba znati i jezike) i uočiti da neko usmjerenje može biti koristan poticaj za vlastitu istraživačku djelatnost. No ni jednu struju ne valja nekritički 'slijediti' jer svaka uz svoje dobre strane ima i slabosti. Želim svima Vama sretan put pri nastojanju da postanete profesionalni povjesničari i povjesničarke.²⁶*

Starost je, od lipnja 2011, nakon što je slomila kuk, provodila u Drenju Brdovečkom kod obitelji Stanka Topola, nećaka njezina pokojnog zaručnika. U razgovoru za *Globus* Darku Hudelistu rekla je *Ovdje, u Drenju, mi je lijepo. Uživam u vrtu, to mi je sad novi doživljaj, nikad nisam tako doživjela proljeće kao sada. Pratim svakoga dana koji se cvijet otvorio, to mi je jako lijepo. Tako da imam zapravo najbolje što mi se moglo dogoditi; druga stvar koju bih mogla imati je starački dom, ali ja to nikad ne bih izdržala.* I u devedesetoj godini života bila je itekako svjesna situacije oko sebe, iako se podcjenjivala, pa je u razgovoru ujedno i komentirala iskušenja globalne politike, pojavu ekstremne desnice, europske demokracije, korupciju i sl. U njezinim odgovorima mogu se nazrijeti elementi pesimizma i indiferentnosti, a razgovor je prekinula smatrajući da *priča gluposti.*²⁷ Čini se da je i u visokim godinama ostala oštroumna, ali i povučena. Preminula je 23. srpnja 2012. Za života je dobro govorila engleski, francuski i njemački, a služila se i ruskim, mađarskim, talijanskim, češkim, slovenskim i latinskim jezikom.²⁸ Neki joj spočitavaju da je bodrila i pomagala elitne studente, odnosno one za koje je procijenila da ih treba „pogurati“, a od drugih se distancirala.²⁹

Čini se da bi se društvu *velikih muževa* hrvatske historiografije – Ivana Lučića, oca hrvatske historiografije, Franje Račkog, oca moderne hrvatske historiografije, ali i mnogih drugih poput Kukuljevića Sakcinskog, Tkalčića, Smičiklase, Klaića, Šišića itd. – trebalo pridružiti konačno i nekoliko žena. To su zasigurno Mirjana Gross i Nada Klaić. Mirjanu Gross nazivali su *prvom damom hrvatske historiografije* i upravo, možda pod tom titulom, ili nekom drugom, s pravom zauzima svoje mjesto. Vrijeme će o tomu odlučiti, a nama ostaje prepoznati njezin rad, kritički ga vrednovati i inspirirati se za naša daljnja *putovanja u prošlost*. Njezina tužna životna sudbina ne može nikoga ostaviti ravnodušnim, ali kao maleno smirenje osobnog doživljaja njezina teškog života može poslužiti upravo njezina utjeha, koju je pronašla u povijesti i pisanju te je nama ostavila u nasljeđe – svojim djelima.

²⁶ Tomislav Šušak, „Intervju s Mirjanom Gross,“ *Pro tempore* 5 (2008): 132, 135.

²⁷ Darko Hudelist, „Moja sjećanja.“

²⁸ Virtualna izložba.

²⁹ Tvrtko Jakovina, „Znanstvenica do kraja. Odlazak prve dame hrvatske historiografije, povjesničarke Mirjane Gross,“ *Jutarnji list* <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/odlazak-prve-dame-hrvatske-historiografije-povjesnicarke-mirjane-gross-1543575> (posjet 2.6.2022).

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 17 2022.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVII, broj 17, 2022.

Glavni i odgovorni urednik
Ivan Mrnarević

Zamjenik glavnog urednika
Ivan Ćorić

Uredništvo
Petar Bešlić
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Mudrovčić
Tijana Vokal

Redakcija
Petar Bešlić
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Ivan Mudrovčić
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnik Uredništva
Petar Bešlić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Irena Bratičević
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Ivana Buljan
dr. sc. Ivana Gubić
dr. sc. Sanja Lazanin
dr. sc. Ana Pavlović

dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Kornelija Jurin Starčević
dr. sc. Goran Sunajko
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Zrinka Pešorda Vardić

Lektura za hrvatski jezik
Jozo Akrap
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Lea Ivanković
Lorena Lelek
Marija Mrnjavac
Martina Perak
Nika Pulig
Josipa Skenderović
Darko Vasilj
Jakov Zidarić
Matea Žnidarec

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Marko Maraković, FF-press

Prijevod s engleskog jezika
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Filip Šimunjak

Prijevod s mađarskog jezika
Saša Vuković

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o.

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i sredstvima koje je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>